

СИМВОЛІЗМ НЕЗЛАМНОСТІ: ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИЗАЙНУ МОНЕТ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Тези аналізують художні особливості дизайну пам'ятних та обігових монет України воєнного стану (2022-2025 рр.).

Особлива увага приділяється дослідженню конкретних художніх рішень образів та композицій серій «Міста-героїв», «Країна супергероїв», «Українська бавовна», що стали візуальними метафорами ключових подій та настроїв суспільства. Розглянуто, як через лаконічні та виразні образи дизайнери фіксують героїзм опору, трагедію руйнувань, єдність нації та непохитну віру в перемогу.

Серія «Міста-героїв» розглядається як відображення стійкості та трагедії міст, що першими прийняли удар ворога, з акцентом на індивідуальних символах кожного міста. Серія «Країна супергероїв» аналізується як вшанування різних служб та волонтерів, які забезпечують життєдіяльність країни в умовах війни, з особливим виділенням оригінальних метафор. Серія «Українська бавовна» розглядається крізь призму знакових військових подій опору, через оригінальні глибокосимволічні художні образи.

Дане дослідження обґрунтовує, що ці монети є не лише свідченнями історії, але й важливими артефактами національної пам'яті, здатними промовляти мовою образів до сучасників та майбутніх поколінь, зберігаючи дух боротьби та незламності українського народу.

Ключові слова: монети України, воєнний стан, дизайн, символізм, незламність, героїзм, єдність, нумізматики, серія «Міста-героїв», серія «Країна супергероїв», серія «Українська бавовна».

Військова агресія росії проти України, розпочата у 2022 році, стала не лише трагічною сторінкою історії, але й потужним каталізатором національної ідентичності та єдності. Цей період знайшов своє відображення і в нумізматиці. Дизайн пам'ятних та обігових монет, випущених Національним банком України у воєнний час, відзначається особливою символікою, що відображає боротьбу, стійкість та віру в перемогу українського народу.

Однією з ключових особливостей дизайну є відмова від традиційних орнаментів та зображень, що часто використовувалися раніше. Натомість, центральне місце займають символи опору та боротьби. Особливу увагу тут приділяється візуальній лаконічності та емоційній виразності. Дизайнери прагнуть створити образи, які б миттєво викликали сильні емоції – співчуття, гордість, рішучість. Часто використовуються графічні елементи, що символізують єдність та підтримку, як, наприклад, стилізовані руки, що сплітаються, або силуети людей, які об'єднуються перед спільною загрозою.

Важливим аспектом є також текстове наповнення монет. Окрім номіналу та назви емітента, на них часто розміщуються патріотичні гасла та заклики, що підсилюють емоційний вплив зображень.

Загалом, дизайн монет України військового стану є унікальним явищем в історії нумізматики. Він віддзеркалює трагічні події, героїзм народу, віру в перемогу та прагнення до миру. Ці монети є не лише платіжним засобом чи об'єктом колекціонування, але й потужними артефактами епохи, що назавжди зафіксують дух боротьби та незламності українського народу. Їхній символізм є зрозумілим без зайвих слів, промовляючи мовою образів до кожного українця та до всього світу.

Аналізуючи саме художні особливості монет України військового стану, важливо розглянути ювілейні та обігові пам'ятні монети, випущені протягом 2022-2025 років.

Серед основних серій ювілейних пам'ятних монет військової тематики цих років слід виокремити: «Міста-героїв» [3], «Безсмертна моя Україно» або «Країна супергероїв» [2], «Українська бавовна» [4] та інші.

Серія «Міста-героїв» (2022-2025 рр.) присвячена містам, які першими прийняли на себе удар російської агресії та проявили надзвичайну стійкість [3]. Дизайн кожної монети відображає специфіку міста та масштаб руйнувань, але водночас підкреслює його незламний дух. До цієї серії належать пам'ятні медалі: «Місто героїв – Херсон» 2022 р., «Місто-герой Харків» 2022 р.; «Київщина. Міста героїв: Буча, Гостомель, Ірпінь» 2022 р., «Місто героїв – Херсон» 2022 р. «Місто героїв – Миколаїв» 2023 р., «Місто героїв – Волноваха» 2023 р.

Розглянемо більш оригінальні з них.

Першою монетою цієї серії під час військового стану є медаль «Місто героїв – Херсон» 2022 р. Художниками та скульпторами цієї монети стали: Фандікова Наталія, Демяненко Анатолій та Володимир та Лук'янов Юрій.

Основною ідеєю художнього рішення медалі став образ героїзму та незламності Херсонщини в період російської окупації 2022 року. Її композиційне рішення, символіка та стилістика майстерно поєднуються, створюючи глибокий емоційний та історичний наратив, що вшановує подвиг міста та його мешканців, їхню боротьбу за свободу та повернення під український прапор.

Аверс медалі має багатшарову композицію, де переплітаються географічні, історичні та поетичні образи. У центрі композиції, на тлі стилізованої карти міста, бачимо рядки з історичного роману Ліни Костенко «Берестечко». Ліворуч та праворуч від центральної композиції розміщені символічні образи Херсонщини. Портові крани вказують на важливість міста як суднобудівного центру та його зв'язок з морем. Станіслав-Адзигольський задній маяк, як пам'ятка історичної та культурної спадщини, символізує стійкість, орієнтир та незмінність української ідентичності на цій землі. Зображення дельфінів та чайок додають морського колориту, нагадуючи про розташування Херсонщини між двома морями та її природну красу.

Реверс медалі концентрується на безпосередніх подіях окупації та звільнення, використовуючи дзеркальне тло для підсилення емоційного контрасту. На верхній його частині представлено динамічну композицію громадського спротиву та радісну зустріч українських воїнів. Нижня частина реверсу являє собою стилізовану панораму міста з його впізнаваними архітектурними символами: історичними будівлями, Антонівським мостом скульптурою з меморіалу парку Слави та пам'ятником першим корабелям. Це зображення фіксує матеріальну та історичну ідентичність Херсона, за яку точилася боротьба.

Оригінальна пам'ятна медаль «Київщина. Міста героїв: Буча, Гостомель, Ірпінь», присвячена стійкості, витримці та героїзму українців під час російського вторгнення на Київщину 24 лютого 2022 року, є потужним художнім відображенням трагічних подій та незламного духу нації. Розроблена художницею Мариною Куц, вона поєднує глибоку символіку з емоційною проникливістю.

Центральним елементом на аверсі медалі є стилізована композиція з мап міст Київщини – Гостомеля, Бучі, Ірпеня – об'єднаних у формі серця. Це не просто географічне зазначення, а глибокий символ болю і любові до рідної землі, яка зазнала страшних випробувань. Праворуч від серцеподібної композиції зображено ворожого десантника з простріленим парашутом, що уособлює поразку агресора та ефективний опір українських захисників. Над композицією височіє легендарний літак «Мрія», що символізує велич і могутність України, знищені ворожою агресією, але не зламані в пам'яті народу. У центрі композиції розміщена дзеркальна сльоза, яка відображає скорботу та глибоке співчуття до невинних жертв війни. Унизу ліворуч розцвітає стилізована квітка – потужний символ відродження життя після руйнувань.

Додаткові елементи аверсу підкреслюють жорстокість війни: стилізовані вікна будинків ліворуч та кулі, що летять, візуалізують вторгнення у мирне життя. Особливо зворушливими є зображення ран, що символізують фізичні та моральні страждання українців.

Реверс медалі зосереджується на трагедії мирного населення та водночас дарує надію. Центральним образом тут є дівчинка на гойдалці, у якій під час «польоту» розривається стрічка для волосся. Цей образ символізує перерване дитинство, зламані долі та втрату невинності, яку принесла війна. Розрив стрічки – метафора обірваного життя та нездійснених мрій.

Унизу праворуч відтворені відбитки брудних чобіт ворога, що є прямим і грубим символом вторгнення, руйнування та жорстокості окупантів. На противагу цьому, ліворуч зображений птах – яскравий символ продовження життя, який дарує надію на відродження та мирне майбутнє.

Композицію доповнюють стилізоване місто угорі та ліс, що відображають зруйноване, але рідне середовище. Прострілена «ріка життя» - є потужною метафорою пошкодженого, зраненого життя, яке, попри все, продовжує свій потік, символізуючи стійкість та здатність до зцілення.

Пам'ятна медаль «Волноваха» також є потужним символом незламності та трагедії міста, що з 2014 року перебуває на лінії фронту і зазнало майже повного знищення. Художниця Марина Куц, а також скульптори Володимир Демяненко та Юрій Лук'янов, створили зворушливе візуальне художнє рішення про стійкість, пам'ять і прагнення до звільнення.

Важливим художнім прийомом є те, що в слові «Волноваха» літеру «н» заміняє фрагмент залізничної колії, що бачимо на аверсі монети. Цей елемент не тільки вказує на стратегічне значення Волновахи як залізничного вузла, але й символізує прагнення міста «повернутися додому, в Україну». Залізнична колія, що досягає малого Державного Герба України, підкреслює цей непереборний зв'язок і надію на деокупацію.

Особливо потужним символом є птах у польоті та його тінь, що також розміщені на тлі реверсу. Птах – це візуальне відображення непохитної віри в те, що Волноваха повернеться під контроль України, а її жителі зможуть повернутися до мирного життя.

Серія пам'ятних монет «Безсмертна моя Україно» або «Країна супергероїв» також вирізняється оригінальністю та важливістю показати різні рятувальні служби. Які допомагають берегти життя, забезпечують безпеку та підтримують добробут громадян України у складних та небезпечних ситуаціях.

До цієї серії належать монети: «Дякуємо Волонтерам» [2], «Дякуємо залізничникам» [2], «Дякуємо енергетикам» [2], «Дякуємо медикам» [2] та Сміливість бути. UA [7].

Монета «Дякуємо Волонтерам» 2023 р. відображає силу єдності та взаємодопомоги нації в часи надзвичайних випробувань [2].

Оригінальним художнім рішенням на аверсі цієї монети є зображення рук під час плетіння маскувальної сітки, що символічно розкриває суть волонтерства. Маскувальна сітка тут безпосередньо асоціюється з війною та потребою у захисті, стаючи метафорою «прикриття» та безпеки, яку волонтери надають захисникам.

На реверсі монети художнику вдалося створити надзвичайно промовистий образ – стилізована карта України у вигляді маскувальної сітки. Це потужна візуальна метафора об'єднаної країни, що «переплетена» та згуртована задля досягнення спільної мети – перемоги та захисту.

Пам'ятна монета «Дякуємо залізничникам» 2023 р. – це глибоко символічний твір нумізматичного мистецтва, що вшановує самовіддану працю та героїзм працівників залізниці під час повномасштабного вторгнення. Створена художниками мистецької групи «АртТріум» (Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук) [2], ця монета перетворює буденні елементи залізничного транспорту на промовисті символи стійкості, порятунку та національної єдності.

Аверс монети вирізняється лаконічною та потужною символікою. У центрі розміщено стилізований тризуб, контури якого окреслено зображенням залізничних колій. Це надзвичайно вдалий художній прийом, що інтегрує національний символ – Герб України – із професійною діяльністю залізничників. На реверсі цієї монети зображено потяг з логотипом «Укрзалізниці», що мчить крізь гострі вістря. Цей мотив безпосередньо відсилає до героїчних епізодів, коли українські залізничники, ризикуючи власним життям, рятували людей на межі Запорізької та Херсонської областей, в умовах, коли танки агресора намагалися зупинити евакуацію мирного населення.

Пам'ятна монета «Дякуємо енергетикам» 2023 р. присвячена самовідданій праці українських енергетиків у надзвичайно складних умовах війни [2].

Аверс монети розкриває глибоку метафору, що символізує енергетичну систему України в образі символічного суцвіття соняшника. Соняшник – це не просто національний символ України, а й образ світла, тепла, життя та енергії. Його суцвіття, що складається з безлічі окремих елементів, що тягнуться до центру, чудово відображає складну, розгалужену енергетичну систему, де кожен елемент важливий для функціонування цілого.

Реверс монети демонструє унікальний і надзвичайно креативний художній прийом – стилізований тризуб, який під час обертання монети трансформується в літеру «Е». Це не лише естетично цікаве рішення, але й глибоко символічний елемент створений дизайнером Сергієм Майдуковим.

Пам'ятна монета «Дякуємо медикам!» 2024 р. також відображає незламний дух та самовідданість тих, хто бореться за життя в умовах війни [2]. Основний образ на аверсі цієї монети – незагоєна рана України, що передає біль і страждання, завдані Україні війною. У центрі розміщено стилізовану смужку бинта, на якій проступила кров у формі абрису території України. Цей образ є глибокою метафорою «незагоєної рани в серці кожного українця».

Реверс монети контрастує з мотивом болі, зображенням на аверсі, пропонуючи образ зцілення та надії, зосереджений на постаті медика. У центрі композиції змодельовані смужки бинта, що перетинаються. Вони немов ізолюють рану, накриту рукою лікаря, яка ніби зцілює і тамує біль.

Ще однією монетою цієї серії є «Сміливість бути. UA». 2023 р., що здобула перемогу в номінації «Найкраща монета про сучасну подію» та увійшла до 10 найкращих монет світу за підсумками престижного міжнародного монетного конкурсу «Монета року» [7].

На аверсі цієї монети тризуб України постає як вістря часу, пронизуючи сучасність, суспільні процеси та привертаючи світову увагу, символізуючи активну участь країни у написанні нової світової історії. Реверс монети присвячений безпосередньо феномену української сміливості, де в центрі композиції палає стилізована зірка – провісник нової надії, запалений неймовірною сміливістю українців.

Також цікавою серією пам'ятних монет є «Збройні Сили України: українська бавовна». Поки було випущено лише три монети цієї серії 2024 р. це Нептун, Лелека-100 та Буцефал [4].

Пам'ятна монета «Нептун» – є видатним зразком військової нумізматики України, що увічніює доленосну подію – знищення ракетного крейсера «Москва», візуально фіксуючи один із найзнаковіших моментів повномасштабної війни.

Аверс монети демонструє крах імперських амбіцій в образі стилізованої форми паперового кораблика з пробіною в корпусі.

Паперовий кораблик – це геніальний художній прийом. Він надає ворожому військовому кораблю образ крихкості, іграшковості, що різко контрастує з його декларованою потужністю. На рубці корабля зображено абрис кремлівської башти із зубцями муру, що розламався. Це пряма і безкомпромісна метафора краху імперських амбіцій росії.

Реверс монети, як влучний удар незламності повністю присвячений береговому мобільному ракетному комплексу «Нептун» у момент пуску ракети. Це зображення передає динаміку, міць та точність української зброї.

Пам'ятна монета «Лелека-100» вшановує однойменний БПЛА – ключовий елемент розвідки української армії. Скульптори Анатолій та Володимир Дем'яненко майстерно передали інноваційний дух України та важливість безпілотних технологій у сучасній війні.

Композиція аверсу монети являє собою погляд з монітора керування польотом безпілотної, де на степових дорогах відображені виявлені ворожі цілі – танки.

Реверс монети також розвиває тему «Лелеки-100», де зображено планер розвідувального комплексу в польоті, а над ним розташований стилізований абрис лелеки. Це надзвичайно вдалий художній прийом. Лелека традиційно символізує мир, спокій, сімейний затишок та повернення додому в українській культурі. Його абрис над безпілотною створює потужний контраст між мирним образом птаха та військовою функцією БПЛА.

Пам'ятна монета «Буцефал» справляє сильне, патріотичне враження. Її дизайн є сучасним та символічним, вдало поєднуючи образ потужної військової техніки з історичною алегорією. Центральна композиція аверсу представлена стилізованим зображенням здібного коня, виконаного з броньованих пластин, що є надзвичайно оригінальним та метафоричним.

Крім серій монет, НБУ було випущено ще декілька окремих пам'ятних монет військової тематики, що вирізняються оригінальним дизайном. Розглянемо декілька з них.

Монета «Воєнна розвідка України» [1], присвячена військовій розвідці України як високотехнологічній та високоінтелектуальній складовій сил безпеки і оборони, що стоїть на захисті національних інтересів. Вона вдало поєднує офіційну символіку з глибоким філософським та бойовим змістом, чітко передає роль воєнної розвідки як інтелектуального щита і меча України.

Основна ідея ще однієї пам'ятної монети «Служба зовнішньої розвідки України» 2025 р. [5] присвячена однойменній частині сил безпеки і оборони України, що забезпечує добування стратегічно важливої інформації у широкому спектрі сфер. Основна композиція монети представлена у підкресленні глобального охоплення, прихованої роботи та ключової ролі істини у діяльності СЗРУ. Додавання елемента шифрування на реверсі робить монету не лише пам'ятним знаком, а й унікальним «шифром», що відображає професійну сутність розвідки.

Надзвичайно цікавим художнім прийомом на аверсі цієї монети є використання азбуки Морзе, що символізує шифрування та приховані повідомлення – основні інструменти розвідки. Але, найбільш інноваційною та інтерактивною частиною цієї монети на реверсі є зашифровані цифрами слова відомого українського політичного діяча. Замість прямого візуального образу, монета пропонує головоломку, що імітує розвідувальну діяльність.

Пам'ятна монета «Тримаймо стрій!» 2025 р. [6] – це потужний візуальний заклик до єднання та символ незламності українських військових і всього народу у боротьбі за свободу.

На аверсі монети розміщено композицію рукоштовання, що є універсальним жестом єднання, довіри та взаємопідтримки, а також ілюструє готовність до бою та захисту рідної землі через колективну силу.

На реверсі монети зображені воїни, які впевнено йдуть уперед і символізують наступ, рішучість, незламність духу та віру в перемогу. Їхня постава відображає впевненість та цілеспрямованість. Стилізовані зображення військового гелікоптера, літака і безпілотної (у верхній частині монети) підкреслюють використання сучасних технологій та різних видів озброєння. Вони символізують перевагу в повітрі та ефективність розвідувальних і ударних операцій.

Отже, підсумовуючи художній аналіз монет військового часу в Україні, слід зазначити, що всі їх композиційні та ідейно-образні рішення є результатом осмислення трагічних подій та героїчної боротьби українського народу. Кожен елемент – від символічних зображень до лаконічних шрифтів – несе своє смислове навантаження, спрямоване на відображення стійкості, єдності та віри в перемогу. Відгуки колекціонерів та громадськості підтверджують важливу роль цих нумізматичних випусків як символів епохи та об'єктів національної пам'яті.

References

1. Voienna rozvidka Ukrainy [sait] – Rezhym dostupu: <https://coins.bank.gov.ua/voienna-rozvidka-ukrajini-n-/p-1037.html> – Nazva z ekrana – Data perehliadu: 22.04.2025
2. Katalog numizmatychnoi produktsii. Kraina superheroiv [sait] – Rezhym dostupu: <https://bank.gov.ua/ua/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%97%D0%B2&from=&to=> – Nazva z ekrana – Data perehliadu: 22.04.2025.
3. Katalog numizmatychnoi produktsii. Mista heroiv [sait] – Rezhym dostupu: <https://bank.gov.ua/ua/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B0%20%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%97%D0%B2&from=&to=&code=> – Nazva z ekrana – Data perehliadu: 08.04.2025.
4. Katalog numizmatychnoi produktsii. Ukrainska bavovna [sait] – Rezhym dostupu: <https://bank.gov.ua/ua/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%B1%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0&from=&to=> – Nazva z ekrana – Data perehliadu: 18.04.2025.
5. Sluzhba zovnishnoi rozvidky Ukrainy u suvenimomu pakovanii [sait] – Rezhym dostupu: <https://coins.bank.gov.ua/sluzhba-zovnishnoji-rozvidki-ukrajini-u-suvenimomu-pakovanni-n-/p-1136.html> – Nazva z ekrana – Data perehliadu: 22.04.2025.

6. Trymimo strii! u suvenimomu pakovanni [sait] – Rezhyim dostupu: <https://coins.bank.gov.ua/trimajmo-strij-u-suvenimomu-pakovanni-n-p-1140.html> – Nazva z ekrana – Data perehliadu: 25.04.2025.
7. Ukrainska pamiatna moneta "Smilyvist buty. UA" stala naikrashchoiu monetoju pro suchasnu podiiu za pidsumkamy mizhnarodnoho konkursu "Moneta roku" [sait] – Rezhyim dostupu: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ukrayinska-pamyatna-moneta-smilivist-buti-ua-stala-naykraschoyu-monetoyu-pro-suchasnu-podiyu-za-pidsumkami-mijnarodnogo-konkursu-moneta-roku> – Nazva z ekrana – Data perehliadu: 15.04.2025.

DOI 10.34132/mspc2025.01.06.04

Yrij Odrobinsky

SYMBOLISM OF UNBREAKABILITY: ARTISTIC FEATURES OF THE DESIGN OF UKRAINIAN COINS OF MARTIAL LAW

These theses analyze the artistic features of the design of commemorative and circulation coins of Ukraine during the period of martial law (2022-2025).

Particular attention is paid to examining the specific artistic solutions, imagery, and compositions of the «Cities of Heroes», «Country of Superheroes», and «Ukrainian Cotton» series, which have become visual metaphors for key events and societal sentiments. The study explores how designers, through laconic and expressive images, capture the heroism of resistance, the tragedy of destruction, the unity of the nation, and the unwavering belief in victory.

The «Cities of Heroes» series is analyzed as a reflection of the resilience and tragedy of cities that first bore the brunt of the enemy's attack, with an emphasis on the individual symbols representing each city. The «Country of Superheroes» series is examined as a tribute to the various services and volunteers who ensure the country's vital functions during the war, highlighting original metaphors. The «Ukrainian Cotton» series is viewed through the lens of significant military events of resistance, conveyed through original and deeply symbolic artistic images.

This research argues that these coins are not only historical testimonies but also important artifacts of national memory, capable of speaking through the language of images to contemporaries and future generations, thereby preserving the spirit of struggle and the invincibility of the Ukrainian people.

Key words: *Ukrainian coins, martial law, design, symbolism, unbreakability, heroism, unity, numismatics, «Hero Cities» series, «Country of Superheroes» series, «Ukrainian Cotton» series.*

Відомості про автора / Information about the Author

Юрій Одробінський, канд. мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: odrobinsky.yuri@chmmu.edu.ua, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8532-5466>

Yrij Odrobinsky PhD in Art Studies, Associate Professor the Department of Design Black Sea National University named after Peter Mohyla, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: odrobinsky.yuri@chmmu.edu.ua, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8532-5466>

© Ю. Одробінський
20.05.2025.

Стаття отримана редакцією

